

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

IV 2013 8

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Данијел Дојчиновић
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

УДК 81:27-1
DOI 10.7251/fil1308325d

ТЕОЛОГИЈА И ЛИНГВИСТИКА ИЛИ О ТЕОЛИНГВИСТИЦИ

Теолингвистика: међународни тематски зборник (2012), ур. А. К. Гадомски и К. Кончаревић, Београд: Православни богословски факултет (Институт за теолошка истраживања).

Језик је дар Божји и један од начина општења с Богом. Језиком се саопштава откривена истина о Богу. Отуда му се у хришћанској заједници одвајкада посвећивала нарочита пажња. Довољно је присјетити се Првог и Другог васељенског сабора из 4. вијека, када је ваљало изнаћи најприкладнију језичку формулацију и спознање о Богу изрећи ријечима. Тада је прихватање или одбацивање само једне ријечи (ὁμοούσιος – 'једносуштан') значило истрајавање у истини или срљање у пропаст јереси. Већ је апостол Јаков запазио битност ријечи, те је у својој посланици прибиљежио: „Њиме [језиком] благосиљамо Бога и Оца, и њиме проклињемо људе створене по подобију Божију. Из истих уста излази благослов и клетва“ (Јак 3, 9–10). Овдје се сликовито наглашава човјекова слобода у употреби језика (говора), што је опште мјесто и савремене (постсосировске) лингвистике. Међутим, језичка дистрибуција није једнака у свакој ситуацији и условљена је бројним чиниоцима. Један од примјера је употреба сасвим различитих језика у зависности од прилике, како је било у средњовјековној српској држави, у којој је владала диглосија (српскословенски језик резервисан за „више“ теме и народни, старосрпски језик као „нижи“). Али и у оквиру једног језика долази до раслојавања у овом смислу. С тим у вези, у модерној лингвистици

помињу се појмови регистар, (под)стил, социолект, идиолект, жаргон, идиом и сл. Област религиозног одувијек је била спецификум и у језичком смислу. Гдје је било могућности, користио се засебан језик када се говори о тој сфери (грчки – новогрчки, рускословенски – руски/српски, српскословенски – старосрпски, хебрејски – арамејски, латински – модерни романски/германски језици итд.). А када је диглосија била искључена као могућност, умјесто служења различитим језицима дошло је до специфичне дистрибуције елемената унутар једног језика, тј. до смјењивања његових различитих идиома. Идиоми су се обликовали у зависности од друштвеног положаја, образовања, области интересовања и сл.

Теолингвистика јесте дисциплина која за предмет истраживања, најопштије говорећи, има употребу језика у вези са сакралним. Термин је увео лингвиста и бискуп Жан-Пјер ван Нопен 1976. године, након чега га је Дејвид Кристал унио као одредницу у *Кембричку енциклопедију језика* (*The Cambridge encyclopedia of language*) и потоња издања *Енциклопедијског речника модерне лингвистике* (*A dictionary of linguistics and phonetics*). Посебан одјек теолингвистика је имала у Њемачкој (Андреас Вагнер), а од словенских земаља у Пољској (Чеслав Лапич) и Украјини (Александар К. Гадомски), гдје је поста-

ла предметом изучавања на студијским програмима. Ту је објављен зборник *Хрестоматија теолингвистике – Chrestomatia teolingwistyki* (Симферопол, 2008), први ове врсте у словенском свијету, а који су приредили поменути А. К. Гадомски и Ч. Лапич. Међу ауторима у зборнику је и Ксенија Кончаревић, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду, која је најзаслужнија за ширење теолингвистичких истраживања на српском говорном простору. Њеном бригом и трудом, љубазношћу професора А. К. Гадомског, а уз подршку уређивачког одбора који је сачињавало деветнаест чланова из Русије, Србије, Пољске, Украјине, Бугарске и Црне Горе, у Београду је 2012. године штампан зборник *Теолингвистика*, осмишљен као наставак украјинског зборника. Отуда је и концепција иста као у украјинском претходнику. Радови су груписани у три области.

Прва област именована је као *Сакрални језик, дискурс, социолект, стил*. У њу је сакупљено двадесет радова, те представља најопширнији дио зборника. А. Гадомски дао је преглед теолингвистичких истраживања у Пољској на преласку из 20. у 21. вијек. Г. А. Николајев позабавио се увијек актуелним питањем црквенословенског језика (руске редакције), тачније његовим функцијама и развојем. Б. Е. Хлебњиков и В. И. Супрун писали су о богословским аспектима црквенословенске граматике. Показали су на који начин лексичка и синтаксичка анализа припомаже тумачењу и разумијевању текста. З. Никитовић анализирала је сакралну семантику српскословенских сложеница. О фонетским промјенама у старим црквенословенским преводима *Псалтира* писала је А. Шулиц, а о прозодијским особеностима православних молитава и богослужења О. А. Прохватилова. Иако писан у контексту руског језика, рад И.

В. Бугајове о граматичким особеностима говора православних вјерника, при чему посебно наглашава појаву мијешања архаичних и модерних црта у говору, врло лако може да се примијени и на говорнике српског језика. Тог посла се латила К. Кончаревић, која је у свом раду писала о православном социолекту и језичким средствима карактеристичним за вјерујуће, а управо на корпусу из српског и руског језика. Р. Бајић Левушкина приложила је интересантан рад који се бави језиком покајања, његовим изражавањем као емоције, а потом и вербалном и невербалном страном овог чина. И. Вињарска Горска разматра језик протестантских ритуала у различитим фазама њиховог развоја 16–17. вијека, са становишта семантике, прагматичке функције јединица религијског кода, те декомпозиције религијског језика. О религијском концепту у теолингвистичким представама са духовно-идеолошког, културно-историјског и лингво-семиотичког аспекта писала је В. И. Постовалова. Семантичком анализом ријечи 'част' и 'срамота' С. Ристић је показала особености етике и културе говорника српског језика, а семантиком ријечи *vesch'* у црквенословенском преводу списа Јована Дамаскина бавио се јеромонах Филарет (Кузмин), чиме се дотакао и теорије превођења. На трагу семантичке анализе претходна два рада јесте и онај Ј. Јовановић Симић, у којем се расправља о лексемама 'Бог', 'ђаво', 'анђео' и 'јеванђеље' у српским народним пословицама, а гдје је утврђено да се у семантици ових термина чувају и претхришћанска схватања. М. Војтак бавила се религијским стилем у савременом пољском језику. Међу не тако бројне радове који се баве академским дискурсом у домену теологије убраја се рад И. Кнежевић, који говори управо о композицији теолошких радова (строго научног подстила). Истраживање је компа-

ративно и изведено је на корпусу српских и енглеских текстова. Ј. Ј. Пољакова приступила је анализи црквеног календара као специфичног жанра религијског језика, а Н. В. Јаблоновска је анализирала идиолект И. А. Буњина. О феномену диглосије и њеној повезаности с религијским на примјеру сибирског села насељеног Пољацима говори М. Глушковски. Модерне лингвистичке приступе искористила је Л. Ф. Компанцева, која је размотрила психолингвистичке технике у рекламама које су у вези с лијечењем на харизматској основи.

Други дио зборника насловљен је као *Сакрални текст и жанр* и чини га једанаест радова. Први рад јесте занимљиво истраживање В. Занглигера о фолклоризацији библијских исказа. Аутор је дошао до закључка да је сразмјерно мали број библијских исказа у руској говорној средини заживио као изрека у облику у каквом их срећемо у *Светом писму*. Свједочанство о првом богослужењу на словенском језику дао је П. Пипер. У раду је доказивао да се то збило на Васкрс 864. године. О. В. Чевела потрудила се да образложи употребу реторских облика у изражавању филозофско-богословских антиномија у контексту руске феноменолошке критике. Битан сегмент православног молитвеног циклуса представља пјесништво, а акатист је вијековима познат жанр црквене химнографије. М. Н. Голик је анализирао лексичке карактеристике модерних акатиста. С друге стране, проповијед је такође својеврсни богослужбени чин, те не би требало да буде импровизовани говор. О категоријама и темама православних проповиједи писала је Т. В. Ицкович. Прилог из германистичког аспекта дала је Л. А. Долгополова, која се бавила инфинитивом у религиозним текстовима староњемачког периода. Још један рад о проповиједима јесте онај Н. Н. Ничик, која је истражила доминанте у проповједном језику по-

знатог руског архимандрита Јована Крестјанкина. Језик писама српског архимандрита Арсенија Гаговића проучила је Ј. Стојановић, обраћајући пажњу и на стање и промјене у српском језику тога доба (18/19. вијек). У свом раду А. Луто Камињска обрадила је пољске коледарске пјесме и пасторале, и то у историјском слиједу од средњег вијека, преко барока, па до данас. Ј. Фемић Касапис и Д. Касапис приложили су велики, али веома информативан рад, у којем су описали основне црте мистеријских култова: обичајне радње, иницијацију, спасење и заклетву ћутања. За компаративним методом посегнула је и А. Јекић, поредећи лексику у вези с покајањем код Цона Дона и Светог Јефрема Сиријског.

Трећи дио зборника носи наслов *Проблеми превођења*. Увијек актуелна транслатолошка проблематика обрађена је у дванаест научних радова. Рад Н. Г. Николајеве бави се дијахронијом религијског текста из перспективе историје превода и садржи низ примјера словенских превода грчког оригинала. Односом између превода и оригинала бавили су се и З. Ранковић и М. Вешовић, који су истраживали семантику грчке лексеме *τύπος* у посланицама апостола Павла, и то поредећи српски оригинал с латинским и словенским преводима. Стилистичку анализу језика Вуковог превода *Новог завјета* дали су Р. Симић и Ј. Јовановић Симић. А. С. Кулигин писао је о творбеним специфичностима *nomina abstracta* и *nomina agentis* у староњемачком преводу Татијановог четворојеванђеља. Преводом јеванђеља бавио се и С. Козјара, који је упоредио савремени пољски превод с традиционалним пољским библијским језиком. Истраживање Р. Левицког у вези је с лексикографијом, тачније с двојезичним рјечницима богословске терминологије, а сличном темом су се позабавили и М. Радовановић и К. Кончаревић, с тим

Данијел Дојчиновић

што су посебну пажњу посветили лингвокултуролошким аспектима обраде сакралне лексике у преводним рјечницима. Занимљив приказ историје стварања свијета у татарским рукописима (китаб) дала је И. Рађшевска. Помало неочекивано, чак три рада посвећена су *Курану*. Ч. Лапич интересовао се за старополски превод *Курана*, Ј. Кулвицка Каминска за превођење именâ анђелâ и духовних бића у пољским преводима *Библије* и *Курана*, а Н. Даниљук о украјинским преводима *Курана*.

Текстом К. Кончаревић *Уместо говора: Перспективе српске теолингвистике* зборник је закључен, па му је нужно посветити неколико реченица више. Како примјеђује професорица Кончаревић, „српска теолингвистика представља дисциплину у успону која, уколико буде пратила тенденције у европској науци, а посебно словенској, потенцијално располаже широким спектром фундаменталних подручја испитивања и апликативних сфера примене“ (494). А да би ова дисциплина и заживјела, потребан је труд и залагање ширег круга појединаца, а нарочито институција. С тим у вези, професорица Кончаревић наводи неколико битних корака које би ваљало начинити. По угледу на Пољску и Украјину, ваљало би теолингвистичка истраживања увести у студијске програме богословских и филолошких факултета (као изборне предмете; у комбинацији с постојећим предметима, нарочито стилистиком). То би подразумијевало и стасавање младих истраживача који би из ове области бранили мастер и докторске радове. Задатак српске теолингвистике требало би да буде што хитнија ревизија ортографске норме, која је у (великом) раскораку у односу на устаљени правописни систем црквене заједнице.¹ Израда јед-

нојезичних, двојезичних и вишејезичних рјечника теолошке терминологије свакако је задатак српских теолингвиста, а већ су објављени такви преводни рјечници за руски, енглески и њемачки језик. Теолингвисти би требало да се позабаве и језиком црквене и школске катихезе, нарочито у вези са уџбеницима и приручницима за дјецу. Међутим, како овакви подухвати морају имати и институционално залеђе, потребно је начинити кораке и у том правцу. Значај ове области препознала је Српска академија наука и уметности из Београда, која је у издавачки план за 2013. годину уврстила зборник о теолингвистици који ће уредити Јасмина Грковић Мејџор и Ксенија Кончаревић.

или *Дух свети*“. Правило 41д каже да се 'свети' уз име светаца пише великим словом (Свети Сава, Свети Петар, али и Света браћа = Ђирило и Методије и сл.), јер је неодвојиви дио имена. Аналогијом према облицима типа „Света браћа“ начињено је „Свети дух“, гдје се 'дух' сматра општом именицом као и 'браћа'. Међутим, и најосновније познавање катихизиса води закључку да је једини исправан облик „Свети Дух“ (с оба велика слова), будући да је то лично име. Свети Дух или Дух Свети јесте име једног од три лица Свете Тројице. Правопис из 1993. године имао је занимљиву опаску (т. 34е): „И уопште, кад се у служби имена вјерског појма јавља израз састављен од више општих ријечи, лингвистички је нормално да се пише једним великим словом: *Света тројица*, *Свето тројство*, *Свети дух* или *Дух свети*.“ Овдје нису у питању „опште ријечи“, већ лична имена. Уколико би се неко звао *Марко Тројица* Марковић, било би „лингвистички нормално“ да се све пише великим словом. А кад се Лице Божје именује као Свети Дух, онда је лингвистички ненормално да се такви „општи“ појмови биљеже великим словом, иако је у питању лично име. А да се заиста ради о личном имену, а не општем одређењу, није ствар лингвистике, већ богословља. Отуда и потреба да теолингвисти дају одговоре на неке ортографске пропусте. У прилог чињеници да је интервенција овог типа хитна говоре и исправке у *Правопису* из 2010. у односу на онај из 1993: исправљено је „Света тројица“ у „Света Тројица“, али не и „Свети дух“ у „Свети Дух“. По којем принципу јесте „Света Тројица“, а није „Свети Дух“ – остаје непознато.

¹ Као примјер може послужити одредница из најновије верзије *Правописа српскога језика* (Матица српска, Нови Сад, 2010) „Свети дух

Не треба заобићи чињеницу да у теолингвистичким истраживањима на српском говорном подручју предњачи Катедра за филологију Православног богословског факултета Универзитета у Београду и његов Институт за теолошка

истраживања. Али је вјероватно да ће се интересовање за ову научну област све више умножавати, јер је посла уистину много.

danijel.dojcinovic@unibl.rs